

Організаційно-методичні особливості корекційного навчання рухових дій дітей із порушеннями слуху

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. Прийняття державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами спрямовує науковців і практиків на пошук нових технологій усебічного розвитку підростаючого покоління, у тому числі тих, хто має особливі потреби, які дають їм змогу опанувати сучасні професії, брати активну участь у трудовій і соціальній діяльності.

Заняття фізичною культурою для цих дітей розглядаються фахівцями в галузі фізичного виховання, спорту й здоров'я людини не тільки як засіб реабілітації, але і як постійна форма життєвої активності – соціальної зайнятості та досягнень [1].

Згідно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, на сьогодні 5,9 тис. школярів мають порушення слуху, при цьому з кожним роком спостерігається тенденція до їхнього кількісного зростання [2]. Отже, ця нозологічна група людей потребує особливої уваги наукової спільноти до проблем, які виникають у них під час повсякденного спілкування, навчання тощо.

Відомо, що патологічні зміни слухової функції накладають відбиток на весь хід процесу навчання, утруднюючи взаємодію вчителя й учня. На думку багатьох учених (Н. Г. Байкіна [3], Р. М. Боскіс [4], О. П. Гозова [5], І. М. Ляхова [6] та ін.), не тільки дефект слуху, але і його наслідки (затримка психічного розвитку, мовлення й емоційної сфери, своєрідність розвитку моторики) впливають на процес корекційного навчання, ускладнюють його організацію та значно розтягують у часі. Отже, виникає потреба вирішення суперечності між потребою держави забезпечити таким дітям повноцінну життєдіяльність, соціальний захист, умови для максимальної психологічної, фізичної й соціально-трудової реабілітації та реальним станом психофізичного розвитку цієї категорії осіб. У зв'язку з цим визначення організаційно-методичних особливостей корекційного навчання дітей із порушеннями слуху цілеспрямованих рухових дій є однією з актуальних проблем.

Завдання дослідження: 1) проаналізувати спеціальну наукову та науково-методичну літературу із зазначеної проблеми дослідження; 2) установити етапність корекційного навчання рухових дій дітей із порушеннями слуху та спрямованість кожного з них; 3) визначити організаційно-методичні особливості корекційного навчання рухових дій дітей із порушеннями слуху.

Для розв'язання поставлених завдань дослідження застосовувалися такі методи дослідження, як аналіз і синтез наукових джерел, передового практичного досвіду роботи з цією нозологічною групою дітей, педагогічне спостереження, узагальнення одержаних результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відповідно до теорії керування засвоєнням знань, формування рухів і понять будь-яку дію можна представити у вигляді трьох взаємозалежних частин орієнтованої, виконавчої й контрольної-коректувальної. Розгляд механізмів їхньої взаємодії при навчанні дітей із порушеннями слуху рухових дій має особливе значення, тому що дає змогу розробити технологію корекційного навчання рухових дій з урахуванням отриманого дефекту та його наслідків; визначити роль різних видів мовлення на всіх етапах їхнього формування.

Л. В. Цивилева [7] вважає, що послідовність вивчення рухової дії дітьми з порушеннями слуху повинна проходити таким чином: створення правильного уявлення про рухову дію, її опис, виділення основних фаз, показ загалом, повторний показ, уточнення; письмовий опис дії. Водночас запропонований ученою алгоритм навчання вищезазначеної категорії дітей рухових дій не відбиває своєрідність їхнього розвитку та є більш характерним для дітей, котрі не мають психофізичних порушень у розвитку. На нашу думку, у цей порядок повинні бути внесені суттєві зміни. Насамперед корекційне навчання будь-якої рухової дії потрібно розпочинати з її назви задля створення в дітей із порушеннями слуху значеннєвого образу руху. Потім слід застосовувати показ відповідної рухової дії (створення її зорового образу) та пояснення основних опорних точок задля створення в тих, хто

займається, її орієнтовної основи, використовуючи всі види мовлення (усне, писемне, дактиль, жестомімічне). Далі дітям із порушеннями слуху повинно бути запропоновано безпосереднє її виконання. Такий підхід до корекційного навчання рухових дій цієї нозологічної групи дітей сприяє створенню в них правильної уяви про них, програми дій (етап попередньої корекції рухових дій). Додатковий показ рухової дії педагогом або кращим із дітей для уточнення створеного образу про неї, неодноразове виконання рухового завдання в повільному та заданому темпі школярами з порушенням слухом, унесення корекцій щодо загальних помилок повинні складати етап основної корекції рухових дій. На етапі завершальної корекції рухової дії має проводитися виправлення індивідуальних помилок, закріплення способу та назви її виконання (проказування в голос, опитування учнів). За позитивного результату корекційно-педагогічного впливу на якість виконання конкретної рухової дії потрібна поступове її ускладнення.

Як показує практика роботи, у спеціальній школі процес засвоєння рухових дій дітьми, які мають порушення слуху, вимагає чіткої алгоритмізації й більшої деталізації, порівняно з аналогічним процесом у дітей зі збереженою слуховою функцією. Розглянемо його більш детально.

На початковій стадії корекційного навчання цілеспрямованих рухових дій учителям фізичної культури потрібно сформувати в учнів із порушеннями слуху знання про майбутні рухові дії, створити адекватне уявлення про них.

Відомо, що швидкість оволодіння новою руховою дією залежить від швидкості формування її орієнтованої основи [8]. З одного боку, рухові уявлення про досліджувану рухову дію формуються швидше за наявності певної бази рухів, з іншого – правильність сформованого рухового образу прискорює процес опанування різними руховими завданнями, формування рухової навички загалом.

Ефективність роботи учня може підвищитися через цілеспрямовану діяльність вчителя, який знайомить учнів з орієнтирами відбору ознак та способів дій, організовує його діяльність на усвідомлення й використання отриманої інформації для розв'язання поставленого завдання, яке може здійснюватися до початку дії, під час дії та після її завершення [9].

Чим більше аналізаторних систем залучається в процесі сприймання рухових дій учнями з порушеннями слуху, тим цілісніше й повніше уявлення про них, тим ефективніше буде відбуватися процес корекційного навчання рухових дій.

Отже, у процесі фізичного виховання школярів, які мають порушення слуху, потрібно звернути увагу на: 1) розмаїтість рухової діяльності через уведення в практику нових форм занять, видів вправ для створення ґрунтовної рухової бази, а також застосування різних сполучень прийомів і методів навчання (реалізація принципу варіативності навчання); 2) формування в учнів із порушеннями слуху знань і передумов про сутність рухового завдання й методи його вирішення (створити адекватне уявлення про рухові дії, які вивчаються на основі зорового, значеннєвого та рухового образів). Друга умова вимагає детального вивчення й розробки.

Досить важливою умовою успішного виконання будь-якого нового завдання є акцентування уваги дітей на "основних опорних точках" (ООТ), сукупність яких складає програму дії чи "орієнтовну основу дії" (ООД). Отже, під час корекційного навчання дітей із порушеннями слуху нових рухових дій потрібно сформувати уявлення про них на основі значеннєвого, зорового та кінестетичного образів способу розв'язання рухового завдання.

На нашу думку, важливим моментом алгоритму корекційного навчання рухових дій цих дітей є ознайомлення з їхніми назвами. Успішному розв'язанню рухового завдання сприяє застосування імітаційних назв, що дає змогу дітям зрозуміти характер пересування, спосіб виконання рухового завдання, акцентувати увагу на майбутній руховій дії (реалізація асоціативного принципу в навчанні).

Формування ООД у дітей із порушеннями слуху має значні труднощі, що виявляються в спілкуванні та слуховому сприйманні навчального матеріалу. У зв'язку з цим мовлення педагога при поясненні рухових завдань повинно бути коротким, стислим і, головне, доступним дітям із порушеннями слуху, із яскраво вираженою артикуляцією губ. Крім того, воно має бути адаптованим до рівня їхнього інтелектуального розвитку й відповідати можливостям сприймання ними запропонованого матеріалу в кожній ланці навчання спеціальної школи.

Слід зазначити, що при поясненні назв вправ, способів пересувань і здійсненні корекції рухів зі школярами першого ступеня навчання слід використовувати всі форми мовлення, що є в арсеналі дітей із порушеннями слуху (жестомімічна, дактиль, писемна, усна). Проте важливе місце під час корекційного навчання в початковій школі повинні займати специфічні форми мовлення: жестомімічна, дактиль. У середній ланці навчання перевагу слід надавати усному мовленню з яскраво вира-

женою артикуляцією губ, при цьому, за потреби, застосовуючи й інші форми мовлення, представлені вище. У старшій ланці для пояснення техніки виконання фізичних вправ рекомендуємо використувати словесні методи навчання, що повинні супроводжуватися яскраво вираженою артикуляцією губ. Крім того, із дітьми середнього та старшого шкільного віку, які мають порушення слуху, під час корекційного навчання доцільне використання карток із коротким викладом ООТ у сполученні зі схемами пересувань і графічним зображенням рухових дій.

Відомо, що формування зорового та значенневого компонентів рухів відбувається швидше, ніж рухового, оскільки він залежить від рухового досвіду. Водночас відомо, що дефект слуху неминуче відбивається на розвитку мовлення, пізнавальній діяльності, руховій функції дітей із порушеннями слуху, що ускладнює засвоєння ними інформації, яка надходить ззовні. У зв'язку з цим виникає потреба перевірки правильності формування орієнтовної основи дії в дітей із порушеннями слуху, а потім уточнення її кінестетичного образу. Для цього їм треба пропонувати виконати рухове завдання в помірному чи середньому темпі, намагаючись не допускати помилок й акцентувати увагу на ООТ, відбитих у поясненні. Тільки у випадку, коли діти з порушеним слухом завдання зрозуміли та правильно виконали (виконавча частина рухової дії), потрібно здійснювати перехід до його виконання у швидкому темпі (за потреби), якщо ні, то робити корекцію (виправлення) помилок (контрольно-коректувальна частина рухових дій) та уточнення умов його виконання (орієнтована частина рухових дій).

Як видно із зазначеного вище, потреба внесення корекцій із боку вчителя виникає при неузгодженості орієнтовної й виконавчої частин рухової дії, а також у випадку незадовільного підсумку її виконання. Якщо рухове завдання було складним для дітей із порушеннями слуху, то потрібно його спростити, замінюючи легшим або пропонувати виконати його в спокійному темпі, акцентуючи їхню увагу на якісних характеристиках його виконання. Такий підхід дає змогу учням із порушеннями слуху зрозуміти, що важливий не тільки результат (хто стрибне далі, пробіжить швидше, підтягнеться більше чи переможе в будь-яких іграх, естафетах), але і якість виконання заданого. Після виконання рухової дії, яка вивчається, слід ще раз із дітьми вголос повторити її назву, спосіб пересування й дати установку на запам'ятовування, що сприяє формуванню значенневого (логічного) образу руху, його усвідомленого виконання дітьми з порушеним слухом.

У завершальній частині занять потрібно обов'язково проводити оперативне опитування дітей із порушеннями слуху для уточнення того, що вони робили на занятті, які нові вправи вивчили. Це дає змогу активізувати діяльність їхніх сигнальних систем, закріпити асоціативний зв'язок між зоровими й кінестетичними образами рухів та термінами, які їх позначають; сприяє реалізації принципу свідомості й активності, значно полегшує роботу вчителя та учнів на наступних заняттях із фізичної культури.

Таким чином, корекційне навчання рухових дій дітей із порушеннями слуху шкільного віку загалом слід звести до такого алгоритму: 1) назва рухової дії; 2) показ рухової дії; 3) пояснення ООТ рухової дії та ООД, використовуючи специфічні й загальноприйняті види мовлення; 4) виконання заданої рухової дії учнями в повільному темпі; 5) додатковий показ рухової дії та порівняння її із власними уявленнями й відчуттями під час її виконання (уточнення створеного образу дії); 6) внесення корекцій (виправлення загальних помилок); 7) виконання рухового завдання; 8) внесення корекцій (виправлення загальних й індивідуальних помилок); 9) виконання рухового завдання в заданому темпі; 10) проказування вголос назви рухової дії та способу її виконання; 11) опитування (наприкінці заняття). Блок дій № 3–5 потрібно повторювати доти, доки рухове завдання не буде відповідати необхідним вимогам з основних опорних точок і їх сукупності (ООД). Раніше розучені чи відносно прості рухові дії можуть виконуватися, мінаючи дії за № 4–6.

Отже, як видно з представленого вище, основні зусилля вчителя фізичної культури, який працює з цією категорією дітей, мають спрямовуватися не тільки на корекцію виконавчої частини рухів (основна та завершальна корекція), а й на створення їхньої орієнтувальної основи (попередня корекція програми рухових дій), тому що недоліки рухової сфери цих дітей, які вже є, потребують самостійного корекційного впливу з боку вчителя незалежно від проекту програми рухових дій. Крім того, формування системи рухових дій потрібно вибирати залежно від спрямованості фізичного виховання.

Незважаючи на те, що О. В. Начинова [10] спробувала виділити етапи корекційної роботи з дітьми, які погано бачать (діти з порушеннями слуху, як і зору належать до осіб із особливими потребами),

на наш погляд, вона не зовсім удала. Автор наукової роботи пропонує виділити три етапи корекції рухів: I – діагностичний [4–6 занять], II – розвитку основних рухових якостей, III – створення умов для оволодіння раціональною технікою виконання основних рухів. Ми вважаємо, що такий варіант виділення етапів корекції рухових дій протидіє загальним теоретичним положенням, прийнятим у фізичному вихованні. Насамперед, перший етап корекції рухів розглядає дослідниця надто вузько. Не враховується можливість попередньої корекції, яка включає діагностику рухових спроможностей дітей зі зниженим слухом і визначення недоліків розвитку їхньої рухової сфери, як це зазначає автор роботи. Однак завдання першого етапу на цьому не закінчується, а вимагає організації спільних умов задля створення в дітей із порушеннями слуху правильної програми рухових дій на полісенсорній (мультисенсорній) основі. Це дає змогу сформулювати орієнтувальну основу рухів у цих дітей і тим самим попередити можливість виникнення грубих помилок у процесі корекційного навчання.

Отже, забезпечення якісного сприймання рухових дій і різних інформаційних повідомлень учнями з порушеннями слуху в процесі корекційного навчання рухових дій, оптимальне поєднання наочних, вербальних і практичних методів – важливі умови успішного їхнього освоєння. По-друге, не можна наступні 20–25 занять, як указує автор, тільки розвивати рухові якості або здібності дітей, а далі ще якийсь період часу засвоювати техніку виконання основних рухів. Розвиток основних якостей слід здійснювати паралельно із засвоєнням техніки рухів. На кожному занятті із фізичної культури повинні розв'язуватись обидва ці завдання. Тому другий етап корекції рухів ми вважаємо основним, на якому безпосередньо відбувається корекційна робота з виправлення загальних та індивідуальних помилок і тих недоліків рухової сфери, які вже є в дітей із порушеннями слуху, незалежно від дії, що розучується. Крім того, слід зауважити, що розвиток рухових здібностей слід розглядати як передумову процесу корекції рухових дій, а не як один із її етапів.

Третій етап корекційного навчання повинен бути завершальним і розв'язувати завдання закріплення та вдосконалення рухів. На цьому етапі широке використання знаходять методи проблемного навчання, контролю й взаємоконтролю, оцінювання та взаємооцінювання, розвитку творчих здібностей під час складання зв'язок вправ, невеличких комплексів, естафет тощо, а також методи самостійної роботи із закріплення й удосконалення рухових дій, розвитку рухових здібностей, спираючись на основні опори (підказки), які можуть надаватися в скороченій писемній формі, у вигляді схем, графічних зображень, організаційно-методичних вказівок до різних видів рухової діяльності цих дітей. Основна спрямованість останнього етапу корекції рухових дій дітей – корекційно-розвивальна. Цей етап характеризується активним розвитком рухів, формуванням у школярів із порушеннями слуху умінь і навичок самостійної роботи, закріпленням та вдосконаленням рухових дій.

Висновки. Отже, узагальнюючи вищезазначене, можна зробити такі висновки:

1. Зв'язок структурних елементів процесу корекційного навчання рухових дій дає можливість виділити специфічність механізмів приведення в дію корекційно-педагогічних основ фізичного виховання дітей із порушеннями слуху.

2. Основна системна ознака структури процесу корекційного навчання рухових дій дітей із порушеннями слуху полягає в тому, що жоден її елемент, окремо взятий, недостатній для досягнення корекційного й навчального ефектів. Тільки їхнє сукупне застосування дає змогу одержати бажані результати в навчанні цієї категорії дітей.

3. Специфічність запропонованої корекційно-педагогічної технології корекційного навчання дітей із порушеннями слуху рухових дій обумовлена своєрідністю навчально-виховного процесу, особливостями педагогічної взаємодії вчителя та цих дітей, метою, завданнями й змістом занять, що відбивають гуманну спрямованість навчально-виховного середовища.

4. Корекційне навчання дітей із порушеннями слуху складається з трьох етапів – попереднього, основного й завершального. Кожен із них має послідовно розв'язувати завдання превентивної, компенсаторно-корекційної й корекційно-розвивальної спрямованості, реалізація яких передбачає своєрідний порядок дій (алгоритмізацію) учителя та учнів із порушеннями слуху під час проведення організованої рухової діяльності.

5. Застосування запропонованої технології корекційного навчання рухових дій у практиці роботи спеціальних шкіл і для глухих, і слабочуючих дітей, дає змогу створити в учнів адекватне уявлення про рухи, які вивчаються, зменшити кількість грубих помилок під час їхнього виконання, що сприяє підвищенню якісних і кількісних характеристик виконуваних рухів й інтенсифікації процесу формування знань, рухових умінь та навичок цих дітей, корекції й розвитку рухової сфери загалом.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можуть бути пов'язані із врахуванням особливостей корекційного навчання й проведенням відповідних досліджень із дітьми, які мають порушення слуху та займаються спортом.

Список використаної літератури

1. Афанасьєва О. Напрямки розвитку фізичної реабілітації слабочуючих дітей / О. Афанасьєва // Спортивний вісник придніпров'я. – Д., 2011. – № 3. – С. 165–167.
2. Ващенко Л. В. Детская инвалидность и инвалидность с детства как медико-социальная проблема [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pediatric.mif-ua.com/archive/issue-5026/archive-5036/print.html>.
3. Байкина Н. Г. Коррекционные основы физического воспитания глухих школьников : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : спец. 13.00.03 „Специальная педагогика” / Н. Г. Байкина. – М., 1992. – 29 с.
4. Боскис Р. М. Вопросы специального обучения слабослышащих детей / Р. М. Боскис // Особенности речевого развития у детей при нарушении слухового анализатора. – М. : АПН РСФСР, 1965. – Вып. 139. – С. 134.
5. Гозова А. П. Психология трудового обучения глухих / Гозова А. П. – М. : Педагогика, 1979. – 214 с.
6. Ляхова И. М. Корекційно-педагогічні основи фізичного виховання дітей зі зниженим слухом (теоретико-методичний аспект) : монографія / Ляхова І. М. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2005. – 506 с.
7. Цивилева Л. В. Обучение катанию на коньках как фактор коррекции двигательных способностей у детей с нарушением слуха : дис. канд. пед. наук : 13.00.03 / Л. В. Цивилева. – Екатеринбург, 2000. – С. 42–48.
8. Боген М. М. Обучение двигательным действиям / Боген М. М. – М. : Физкультура и спорт, 1985. – 192 с.
9. Роговик Л. Психомоторика дитини / Л. Роговик. – К. : Главник, 2005. – С. 14.
10. Начинова О. В. Коррекция отклонений в развитии основных движений у слабовидящих школьников средствами физического воспитания : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.03 „Специальная педагогика” / О. В. Начинова. – М., 1989. – 20 с.

Анотація

У статті висвітлено організаційно-методичні особливості корекційного навчання дітей із порушеннями слуху рухових дій. Установлено етапність корекційного навчання рухових дій дітей із порушеннями слуху та спрямованість кожного з них. Їхня реалізація передбачає своєрідний порядок дій (алгоритмізацію) учителя й учнів із порушеннями слуху під час проведення організованої рухової діяльності, що враховує особливості психофізичного розвитку цих дітей. Такий підхід дає змогу створити в дітей із порушеннями слуху адекватне уявлення про рухи, які вивчаються, зменшити кількість грубих помилок під час їхнього виконання, що сприяє інтенсифікації процесу формування знань, рухових умінь і навичок, корекції та розвитку їхньої рухової сфери загалом.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, корекційне навчання, цілеспрямовані рухові дії.

Инна Ляхова. Организационно-методические особенности коррекционного обучения двигательным действиям детей с нарушениями слуха. В статье рассматриваются организационно-методические особенности коррекционного обучения детей с нарушениями слуха двигательным действиям. Установлена этапность коррекционного обучения двигательным действиям детей с нарушениями слуха и направленность каждого из них. Их реализация предусматривает своеобразный порядок действий (алгоритмизацию) учителя и учеников с нарушениями слуха во время проведения организованной двигательной деятельности, которая учитывает особенности психофизического развития этих детей. Такой подход позволяет создать у детей с нарушениями слуха адекватное представление о движениях, которые изучаются, уменьшить количество грубых ошибок при их выполнении, которое способствует интенсификации процесса формирования знаний, двигательных умений и навыков, коррекции и развития их двигательной сферы в целом.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, коррекционное обучение, целенаправленные двигательные действия.

Inna Liakhova. Organizational Peculiarities of Methodological Correctional Education of Children With Hearing Impairments of Motor Actions. The article deals with the organizational and methodical peculiarities of corrective education for children with hearing-impaired motor actions. Stages established of corrective motor actions training for children with hearing impairments and focus of each of them. Their implementation provides a unique order of actions (algorithmization) teachers and pupils with hearing impairment during organized motor activity which takes into account the peculiarities of psychophysical development of these children. This approach allows creating for children with hearing impairments adequate representation of movements that are being studied to reduce the amount of gross errors in their implementation that contributes to the intensification of the formation of knowledge, motor skills, adjustment and development of their motor domain in general.

Key words: children with hearing impairment, corrective training, purposeful motor actions.